

RECENSIONER

Pamela Schultz Nybacka om **Elin Abrahamsson, *ENAHANDA LÄSNING. EN QUEER TOLKNING AV ROMANCEGENREN*** Lund: ellerströms, 2018, 286 s. (diss. Stockholm)

Romance är världens största litterära genre, men när det gäller forskning så har intresset inom humaniora och samhällsvetenskapen i stort varit klen, kanske beroende på att den kvinnodominerande genren genom tiderna haft låg status. Inom litteraturvetenskapen har emellertid beröringsskräcken varit mindre. Här återfinns sedan några decennier forskning både om populärlitteraturens förmenta faror och förtjänster. Idag erbjuds kurser om romancegenren på svenska lärosäten. När det gäller att lyfta upp romancelitteraturen på den internationella vetenskapliga agendan och öppna upp för kritiska diskussioner har forskningsfältet kulturstudier varit mycket framgångsrikt och rönt stor uppmärksamhet, långt utanför akademien. Fördomarna mot genren ventilerades, utmanades och till viss del reproducerades, vilket skapat en motreaktion, inte minst bland romanceförfattare och -läsare. Kritiken har riktats mot greppet att närma sig romance med distans, som om aktörerna kring genren vore exotiska främlingar. Stärkta av senare tids feminism har forskare inom olika discipliner trätt fram som författare eller som läsare, det vill säga från insidan av genren.

När nu den första genusvetenskapliga avhandlingen från Stockholms universitet inriktas på romance är både glädjen och förväntningarna stora. Elin Abra-

hamssons *Enahanda läsning. En queer tolkning av romancegenren* tar sin huvudsakliga utgångspunkt i feministisk kulturvetenskap och queerteori i diskussionen kring genre och material. Den relaterar även till litteratur- och filmvetenskaplig forskning, men utan att Abrahamsson för en diskussion kring vad de olika ämnesmässiga disciplinerna egentligen bidrar med. Den genusvetenskapliga ansatsen i avhandlingen behandlas närmast uteslutande som ett perspektiv.

I sin läsning av romancegenren sätter Abrahamsson fingret på en springande punkt: hur kommer det sig att romancetexterna å ena sidan beskylls för att vara heteronormativa och könskonservativa och å den andra utsätts för misogyn kritik? Feministiska ansatser från genrens utsida tycks, enligt Abrahamsson, vara märkligt samstämmiga med misogynna röster just i fråga om romance. Den genusvetenskapliga infallsvinkeln förmår att fruktbart belysa denna sammansatta och ambivalenta position.

Avhandlingen tar sikte på att diskutera genus och sexualitet med utgångspunkt i denna nedvärderade genre, vilken ofta anses vara ren skräpkultur med fara för unga kvinnors moral och intellekt. Det handlar om ett slags kulturanalys med fokus på serierna *Twilight* av Stephenie Meyer och den fan-fiction-baserade tributen *Fifty Shades of Grey* av E. L. James. Dessa populär-

kulturella, globala bästsäljarfenomen ingår inte självklart i den vedertagna definitionen av romancegenren – att den drivs framåt av en kärleksberättelse och slutar på ett känslomässigt tillfredsställande vis – även om vissa gemensamma drag kan skönjas. Verken torde snarare räknas till en bredare konsumentkultur inom vilken fiktiva verk blir synonyma med varumärken och omgärdas av diverse kringprodukter. Givet att Abrahamsson utvidgar definitionen av romance till att också utmärkas av att den är (kulturellt) nedvärderad, så är valet av material likväl högst rimligt. Det tycks vara få saker som provocerar så mycket som tonårsflickors intressen och så till den grad att de ofta tystas ner. Abrahamsson skriver i avhandlingen om sitt eget möte med populärkulturen under tonåren och om dess starka dragningskraft, hur den erbjöd inlevelse och hade stor påverkan. På detta vis står Abrahamsson varken helt på utsidan eller på insidan av romancegenren, utan på ett slags tröskel däremellan. Detta torde vara helt i linje med queerteorin, där positionerna som undersökningssubjekt och -objekt ständigt omförhandlas. Det som är queert i fråga om genus och sexualitet kan framstå i ännu tydligare relief när analysen sker inom kulturens mittfåra.

En stor del av den teoretiska diskussionen centreras på olika traditioner inom den feministiska forskningen kring romance. Abrahamsson lierar sig huvudsakligen med Pamela Regis i kampen mot 1980-talets Janice Radway och Tania Modleski. De senare har bidragit till att romance alls diskuteras, men har kritiserats för en nedvärderande syn på genren och dess läsning. I praktiken har alliansen med Regis inte någon fortsatt betydelse i avhandlingen; utrymmesmässigt ägnas både Radway och Modleski långt större uppmärksamhet, både i det teoretiska avsnittet och i närläsningen av berättelserna. Det är själva friktionen som blir avgörande för diskussionen.

I blickfånget står en särskild läsart som Abrahamsson kallar ”onanistisk” och som grundas i genusvetenskapliga läsningar av litteraturhistorien. Bland en rad föregångare inspireras hon främst av genusvetaren Eve

Kosofsky Sedgwick, som tolkar den utlevande systemen Marianne i Jane Austens roman *Förnuft och känsla* (1811) som onanist. Kulturhistoriskt sett började onanin betraktas som en sjukdom i början av 1700-talet, enligt Thomas W. Laqueur. I Abrahamssons framställning utgör Marianne en modell för romanceläsare i allmänhet: en ensidig njutningsvarelse bortom samhällets moral och kontroll. Den onanistiska läsarten förankras i den historiska kontexten och gestaltas kongenialt och finurligt i avhandlingens formgivning, som avtäckar titelns dubbeltidighet. ”Enahanda läsning” illustreras här med Sarah Gampels bilder på hur läsande och skrivande kvinnor har ena handen innanför sina kläder. Romanceläsningen kan alltså förstås som en pågående sexuell praktik, som om och om igen förhöjer läsarens sinnlighet och njutning. Romance, som antas kretsa kring hjältinnans fullbordade kärleksrelation till en man, visar sig genom läsningen öppna för ett oberoende av män. Med hjälp av den onanistiska läsarten identifierar Abrahamsson vad som är verkligt radikalt med romancegenren: möjligheten till både känslomässig och sexuell självförsörjning, vilket utmanar den patriarkala maktordningen. Att befinna sig i ett ”onanistiskt kontinuum” öppnar också för ett separatistiskt rum där kvinnor kan bejaka sin njutning och omsorgen om sig själva. De kommersiella sammanhangen som byggs upp kring varumärkena hjälper läsarna att stanna kvar i fiktionens universum.

Serierna *Twilight* och *Fifty Shades of Grey* behandlas i ett och samma kapitel, både som litteratur och film. Analyserna av verken glider mellan konstformerna på ett sätt som är ovanligt från en litteraturvetenskaplig horisont. Närläsningen sker ”genom” den onanistiska läsningen (179). Det innebär att uppmärksamheten riktas mot episoder, teman och motiv framför en helhetsorienterad läsning. Även metodologiskt hämtar alltså Abrahamsson inspiration från Sedgwick och utvecklar ett slags närläsning i ”här och nu”-variant (179). Undersökningen kretsar kring vilka betydelse som skapas i texten i och med denna läsart.

Genom läsarten fördjupas idén om romance som sammankopplat med hängivenhet, sinnlighet och överdrift. Abrahamsson betraktar också *Twilight* och *Fifty Shades of Grey* som en ”marknadsekonomisk mardröm – den ständiga efterfrågans ruvande hotbild” (226). Anledningen är att de gestaltar en konsumtion helt utan produktion. Här märks alltså den olyckliga tendensen inom humaniora att positionera sig som medveten och kritisk genom slentrianmässiga referenser till kapitalismen, utan att för den skull intressera sig för om de ekonomiska analyserna är rimliga. Till och med den liberale Adam Smith, marknadsekonomins patriark, ansåg till exempel att all produktion syftade till konsumtion. Och ett av den postkoloniala litteraturteorins bidrag är just att visa på hur kapitalistiska villkor präglar skönlitteraturens berättelser, även om detta inte gestaltas explicit. Här kan en parallell dras till hur genusvetenskapen och queerteorier kan analysera texters relationer kring genus även om det inte är berättelsens huvudsakliga ärende.

Abrahamsson redogör väl för de olika konsumtionsvarorna som kringgärdar exemplen och de kommersiella arenorna och mötesplatserna kring romance. Hon framhåller att romanceläsningen ingår i en separativ och homosocial sexuell praktik. Här framgår tydligt att den kapitalistiska konsumentkulturen och underhållningslitteraturens mittfåra omsluter något queert. Abrahamsson skärper blicken för den visuella gestaltningen av berättelserna och deras sinnlighet. Begäret i texterna utsträcks inte enbart mot hjälten, utan också mot hjältinnan. Beundran och självbespeglning framför en total identifikation. Blickar och hud röjer känslorna och förhöjer sinnena.

Det dras dock ganska långtgående slutsatser om romance som en dröm om hjältinnans passivitet och ett liv i evigt överflöd: ”Ingenting krävs av hjältinnan, allt ges henne.” (226) Det blir oklart hur denna tolkning rimmar med resonemanget kring romanceläsningens onanistiska karaktär, som förefaller gå bortom motsatsparet aktiv och passiv. Queerteorin tycks plötsligt vara lagd åt sidan, som vore den en utjänt attrapp.

Sammantaget är Abrahamssons bidrag till romanceforskningen mycket välkommet. Hon väver fruktbart samman feministisk kulturvetenskap med en kulturhistorisk berättelse om kvinnan som onanist och som läsare. Den onanistiska läsningen, det vill säga *läsarten*, slår en bro mellan mer kognitivt orienterade teorier om läsning och forskning om läspraktiker i vardagen. Här finns kanske en förklaring till läsaridentiteten, inte minst varför en del människor inte vill identifiera sig som läsare. De tycker kanske inte att läsning, om och om igen, är något att yvas över. De söker sig hellre till ”riktig aktion”, ute i den ”verkliga världen”. All läsning kan därmed framstå som ”enahanda” med Abrahamssons fyndiga och dubbeltydiga begrepp.

Avhandlingen är härtill mycket välskriven, initierad och reflekterande. Utifrån en mer konventionell förståelse av vetenskaplighet brister undersökningen dock något i förmedlingen av helhet och systematik kring valen av teorier och material. Exempelen på romanceberättelser behandlas på en och samma gång som subjektivt och sinnligt motiverade och som fullständigt utbytbara. I epilogen, som Abrahamsson kongenialt kallar ”Klimax”, syns knappt ett spår av det specifika materialet (verken), trots att de slutgiltiga tolkningarna och slutsatserna som dras kring genren är starkt präglade av det (dem).

Avhandlingen är med andra ord en förhållandevis luststyrd framställning. Jag skulle vilja kalla detta en *onanistisk vetenskap*, som tänder till på vissa idéer, fragment och handlingar och rör sig kring de områden som skaver och ger mest friktion. Den saknar beröringsskräck och uppehåller sig främst vid det som stimulerar den egna förståelsen och förförståelsen. Samtidigt förhalas själva undersökningen till den absoluta slutfasen, som är begränsad till sitt omfång och har en sinnlig intensitet. Vid den ofrånkomliga fullbordan omvandlas begäret och mättningen inträder. Vad som till en början utövade dragningskraft har nu tappat sin glans. Ingenting skevar riktigt på allvar längre, allt går på nytt att klassificera i den gamla ordningen. Romancegenren anses till sist inte

ha någon större kulturell eller ekonomisk sprängkraft, ens i formen av ett bästsäljarfenomen på den globala litterära marknaden. Romanceläsaren utgör inget hot mot den manlige kritikern eller patriarkatet för den delen, annat än genom att skapa impotens. Romancehjältinnan är återigen passiviserad, förenklad och

verklighetsfrånvärd. Allt det handlade om var upprepad njutning och större välstånd.

Givet den onanistiska vetenskapen, så får jag hoppas att det inte dröjer alltför länge till nästa spännande forskningsstudie om romance – och det är genren väl värd.

Eva Borgström om **Fredrik Hertzberg, "MITT SPRÅK ÄR EJ I ORDEN". GUNNAR BJÖRLINGS LIV OCH VERK** Stockholm: Appell förlag, 2018, 560 s.

Konstigt nog har det hittills inte funnits någon egentlig biografi om Gunnar Björling, denna storhet i den svenskspråkiga lyriska modernismen. Men nu har Fredrik Hertzberg skrivit en och det är välkommet.

”Denna bok är avsedd att vara den första heltäckande biografien över Gunnar Björling”, skriver han i inledningen. ”Den är allmänt orienterande, jag har tagit med allt jag har ansett vara viktigt”, förklarar Hertzberg: ”Avsikten är att sätta Björlings verk i samband med hans liv och uttröna förbindelsen mellan liv, livssyn, samtid och författarskap.” (13) Lite längre fram förtydligar han denna avsiktsförklaring med att boken ska ses som ett ”komplement, eller rentav korrektiv, till framställningar där verket framstår i *splendid isolation* från livet” (13). Det sista kan tänkas vara riktat mot böcker som Anders Olssons *Att skriva dagen* (1995) och Bo Carpelans *Studier i Gunnar Björlings diktning 1922–1933* (1956).

Hertzberg framhåller att hans tanke inte är att en gång för alla försöka förklara Björlings många gånger svårtolkade texter och han vill ”undvika en biografisk-psykologisk determinism” (13). Han avser heller inte att företa ”några vidlyftiga amatörpsykologiska tolkningsförsök” (13), utan det han vill göra är att ”belysa Björlings ’väsen och person’ från olika håll” (14). Han vill berätta om Björlings liv och dikt mer utifrån det material han har tillgång till och mindre utifrån några särskilda teorier.

Om formen för sin egen bok skriver Hertzberg att

han velat följa ”en episodisk struktur, som består av en serie essäistiska resonemang, anekdoter, citat och fotografier. Det är mera en dokumentarisk pikaresk än en utvecklingsroman, om man så vill. Så lite som möjligt har jag velat ställa mig mellan föremålet och läsaren, snarare har jag försökt åstadkomma en mosaik av källor och röster.” (15)

Både det litterära och det biografiska materialet är omfattande och ingångsvinklarna på det är många. Boken börjar rafflande med att Björlings far, året innan Gunnar föddes, skjuter ihjäl en ung soldat på en skjutbana. Händelsen inträffade 1886 och troligen av misstag. Sedan får vi veta att inte mindre än tre av Björlings farbröder tog livet av sig. Och inte nog med det: ”Gunnar Björlings farfarsfar Pehr Eggert och dennes bror Anders hade haft ihjäl en husman som beskyllt dem för att ha stulit lax av honom.” (2) Gunnar Björling hade alltså både dråp och självmord med sig i bagaget som farsarv, men själv blev han en fridsam om än omvitnat temperamentsfull man. Han levde sitt liv i små omständigheter och i en begränsad värld, under en oerhört turbulent tid i Finlands och Europas historia. Berättelsen börjar som en actionrulle, men inledningen följs inte upp. Tempot saktar ner och framställningen blir lösligare.

Gunnar Björling lämnade ett rikt material efter sig. Det finns mängder av anteckningar och förarbeten till hans tryckta texter och över 3 000 brev. Materialet är till och med så omfattande att Hertzberg tror att

det kan ha bidragit till att ingen tidigare har vågat sig på att använda det för ett biografiprojekt. Ändå är denna kvarlåtenskap bara en bråkdel av vad den hade kunnat vara. Det mesta förstördes nämligen då Björlings hem bombarderades 1944. Det som finns kvar är bara det som han hann samla på sig under de 16 år han hade kvar att leva.

Hertzberg berättar om Björlings homosexualitet i anslutning till att han skriver om Björlings litterära förebilder. Hos den viktigaste av dem alla, Vilhelm Ekelund, fanns det en manligt homoerotisk dimension både i liv och dikt som rimligen bör ha betytt mycket för honom. Det gjorde det också hos Viktor Rydberg, som lästes och beundrades av den unge Björling, liksom hos flera symbolister, dekadenter och vitalisten Walt Whitman. Och hos Edith Södergran, en portalfigur i den svenskspråkiga modernismen. Kanske fanns det rentav ett samband mellan Björlings val av yrke och hans egen känslövärld? Att litteraturen hade plats för det som samhället bekämpade?

Hertzberg menar att Björlings umgänge med unga män, där ålderskillnaden med åren blev allt större, iscensattes efter litterära mönster, att Sokrates och hans lärjungar fungerade som ett slags förebild. Björling samlade unga intellektuella män omkring sig, hängde på kaféer med dem och samtalade med dem nätterna igenom. Några karriärmässiga eller ekonomiska förmåner kunde han inte erbjuda. Hans ekonomi var usel. Han levde under större delen av livet på kortfristiga lån. Det var sina kunskaper och sin personlighet han bjöd på.

Hertzberg kommer gång på gång in på det intryck Björling gjorde på andra människor. Han var påfallande kort, mörk, intensiv, rökte ständigt och hade så mycket att säga att orden inte riktigt hann med. I ungdomen var han en dandy, men med åren blev hans framtoning mer bohemisk. Pengar att köpa dyrbara kläder för hade han inte.

Ordet ”brinnande” används ofta om Björling, liksom ”egensinnig” och ”säriling”. Björling hade ett stort nätverk i Finland och med stigande ryktbarhet

också i andra nordiska länder. Han beskrivs som varm och vänlig, men ”så anspråkslös och kamratlig att han kunde bli föremål för omgivningens nedlåtenhet” (393). Han kunde uppfattas som ”gullig”, något han uppfattade som kränkande: ”Också hans gestalt, i för stora kläder, hans yviga gester och lågmält otydliga, snabba sätt att tala var i kombination med kruserligheten något som kunde väcka löje. Charlie Chaplin var någon han ibland jämfördes med, så Sokrates och Chaplin förenades i en och samma gestalt.” (394)

Flera citat stödjer Hertzbergs beskrivning. Man kan undra hur mycket av nedlåtenheten mot Björling som hade att göra med hans homosexualitet, och hur mycket som handlade om andra saker. Detta utreds egentligen inte. Själv tror jag att vem som helst som var så öppen med sin homosexualitet som Björling tycks ha varit, skulle ha riskerat att mötas av homofobi. Inte från alla människor och inte i alla situationer, men det skulle ha funnits där som ett ständigt lurande hot.

Hertzberg går igenom hela författarskapet, från de tidiga författarförsöken fram till den lågmälda debut-samlingen *Vilande dag* (1922), den mer utmanande samlingen *Korset och löftet* (1925) och de programmatiskt modernistiska texterna i tidskriften *Quosego* i slutet av 1920-talet. Där experimenterade Björling med olika metoder att förnya det lyriska språket. Dessa texter, som provar olika vägar bort från den bundna versens formspråk, är ofta snåriga och ganska svårtillgängliga. De kräver att man tar sig tid att ge sig in i deras annorlunda språklogik. Själv beskrev Björling sitt skrivande som en ”tankens brottnig” eller som Hertzberg skriver: ”’Konstens uppgift’, säger Sjkovskij, ’är att förmedla en förnimmelse av föremålet, som vision, och inte som igenkännande.’ Eller som Björling formulerade det: ’Vad är diktens namn? – att se grannväggens hus för första gången.’” (261)

Han följer Björlings författarskap in i de mogna årens avskalade poetiska uttryck, där allt onödigt språkligt material är bortskalat så att bara det mest väsentliga, det nödvändiga, återstår. Dessa korta, komprimerade

texter har en lätthet och klassisk skönhet som gör att det numera ofta är dessa sena dikter som får representera Björlings författarskap i diktantologierna.

Tyvärr finns det en del sakfel i Hertzbergs bok som gör mig lite fundersam. Exempelvis: ”Gunnar var fyra år gammal när fadern år 1901 blev kamrer vid Poststyrelsen” (29), något som inte stämmer eftersom Gunnar var född 1887. Ett slarvfel förstås, men onödigt. Lite längre fram tar Hertzberg upp den finska lagparagraf som förbjöd homosexualitet under Björlings tid och kommenterar: ”Den nya lagparagrafen i Finlands strafflag omfattade också kvinnor, i motsats till den svenska som bara omfattade män.” (99) Men detta stämmer faktiskt inte, för även om den svenska paragrafen länge bara användes mot män, så var den ändå könsneutral. Homosexualitet avkriminaliserades så småningom och omvandlades då i stället till sjukdom. När Hertzberg berättar om hur sjukdomsstämpeln togs bort i Norden kommer nästa sakfel: ”som sjukdomsklassificering ströks homosexualitet först 1981 i alla tre länder.” (99) (Det vill säga i Sverige, Danmark och Finland.) Men i Sverige ströks den faktiskt två år tidigare, alltså 1979. En bagatell kanske, men varför ge en sakupplysning om den inte stämmer? Ytterligare ett påstående som verkligen fick mig att hoppa till är följande: ”Åren 1935–1945 var det

förbjudet för tyskar att gifta sig med judar, vilket man också i tysthet anpassade sig till i Sverige, förutom i Malmö.” (437) Vad syftar detta på? Att det vid denna tid fanns antisemitiska strömningar i Sverige stämmer nog dessvärre, men att det skulle ha funnits antisemitiska äktenskapslagar är väl ändå något annat?

De sakfel som jag här har påpekat gäller de områden som jag råkar kunna bäst. Jag har inte kontrollerat detaljerna tillräckligt noga när det gäller något annat av alla de områden som denna biografi tangerar för att säkert kunna veta om de är lika vanliga där eller inte.

”*Mitt språk är ej i orden*” är en välmatad och uppslagsrik bok om en fascinerande människa och ett centralt författarskap i den svenskspråkiga litteraturen. Kanske kunde man göra invändningen att Hertzbergs ambition att skriva en ”allmänt orienterande” bok om Björling gör att han inte alltid kan gå på djupet med de många aspekter på författaren, verket och den sociala och litterära kontexten som boken aktualiserar. Själv skulle jag till exempel gärna ha sett en mer ingående queerteoretisk och intertextuell analys av Björlings verk. Men med det breda upplägg boken har hade detta kanske inte låtit sig göras. Som den nu föreligger är den intressant och förhållandevis lättläst och man kan hoppas att den kommer att bidra till ett förnyat intresse för Björlings författarskap.

Ingeborg Löfgren om **Toril Moi, *REVOLUTION OF THE ORDINARY. LITERARY STUDIES AFTER WITTGENSTEIN, AUSTIN, AND CAVELL*** Chicago & London: The University of Chicago Press, 2017, 242 s.

I *Revolution of the Ordinary* tar sig Toril Moi an uppgiften att visa hur litteraturstudiet kan berikas, ja till och med revolutioneras, genom att låta sig influeras av *Ordinary Language Philosophy*, eller det som på svenska brukar kallas vardagsspråkfilosofi. Genomgående understryker dock Moi att detta inte ska förstås som att vardagsspråkfilosofin är tänkt att tillämpas som en teori eller metod i litteraturstudiet.

Tvärtom så kännetecknas den inriktning hon här förespråkar snarast av en viss misstänksamhet mot en alltför teoridrivna litteraturvetenskap.

Det Moi kallar vardagsspråkfilosofi har inget att göra med John Searls och Paul Grices vidareutveckling av Austins talaktsteori eller arvet efter Wittgenstein i största allmänhet. Det är istället en mycket specifik gren av Wittgenstein- och Austinuttolknningen

som avses, nämligen den som den nyligen avlidne Stanley Cavell initierade med verk som *Must We Mean What We Say?* (1969) och *The Claim of Reason* (1979), och som senare förvaltats av filosofer som Cora Diamond och Steven Affeldt. Det är denna tolkningstradition, som Moi kallar ”the ’ordinary’ reading of later Wittgenstein” (1), som hon anser är så löftesrik för litteraturstudiet. Vad utmärker då ”det vardagliga” och ”vardagligt språkbruk” inom denna tradition?

Att formulera ett svar på denna fråga är såväl ett av bokens viktigaste ärenden som en av dess största utmaningar, vilket inte minst framgår av att Moi ägnar de fyra inledande kapitlen åt just detta. Svårigheten består framförallt i att det Moi menar med ”det vardagliga” knappast är vad vi intuitivt tänker oss när vi hör uttrycket ”vardagsspråk”. Det vardagliga språkbruket ska, enligt Moi, inte förstås i termer av hur folk i allmänhet talar. Det står inte heller i kontrast till mer specialiserade språkbruk. Såväl bilmekanikerns, kirurgens, musikerns, som litteraturens och poesins språkbruk ryms inom det Moi kallar ”det vardagliga” språkbruket. Ej heller ska det förstås som en dominerande sociolekt eller diskurs; det utgör inte något slags rättesnöre för ett meningsfullt språkbruk utan är tvärt om ständigt i förändring. Vad är då *inte* vardagligt språkbruk i Mois mening? Det förefaller ju som att hon menar att allt språk är ”vardagligt”? Och så, framhåller Moi, är det i princip: ”Fundamentally, there is just ordinary language, language that *works*, and thus helps us to draw distinctions, see the world more clearly. [...] [T]he opposite of this is not a different, non-ordinary language, but language that *idles*. In philosophy this leads to metaphysics.” (75)

Det som ”det vardagliga” språkbruket ska kontrasteras mot är således inte något annat, ”ovanligt”, språkbruk utan språk som misslyckas som språk: det endast skenbart meningsfulla språkanvändandet; dolt nonsens. Dolt nonsens hittar man enligt denna tradition framförallt i det slags metafysiska filosoferande som löskopplat sig från ordens användning, i de

generella teorier som vill hitta grunderna och essenserna för språket.

Mot denna bakgrund kan man ställa frågan hur en sådan språksyn som denna kan hjälpa oss mer konkret inom litteraturvetenskapen. Moi lyfter i detta avseende fram två aspekter. Dels menar hon att den erbjuder oss litteraturvetare en utgångspunkt från vilken vi kritiskt kan granska dominerande teoretiska föreställningar om språk och litteratur som kommit att fjärma oss från själva litteraturen. Vi har, menar Moi, kommit att bli mer intresserade av att använda litteraturen för teori bygge och teordemonstration än av att låta den lära oss tänka och förstå det den behandlar. I synnerhet kritiserar Moi vad hon kallar den post-saussureanska traditionen. Till denna tradition räknar hon inte bara dekonstruktionen och föreställningen om författarens död, utan även nykritisk anti-intentionalism och nypragmatisk intentionalism à la Benjamin Knapp och Walter Benn Michaels. Det som dessa vitt skilda litteraturteoretiska inriktningar på olika vis fallit offer för är, enligt Moi, vad Wittgenstein kallar vårt begär efter det generella. De begär med andra ord alla misstaget att tro att skönlitterära verk behöver en övergripande teori om språket, tecknet, eller litteraturen för att förstås och förklaras. Detta begär kan enligt Moi förfela såväl teoretiska som politiska problemställningar och ansatser inom litteraturstudiet som annars vore lovvärda och viktiga.

Vad har då Moi att erbjuda i dess ställe? Utgår hon inte själv bara från en annan teori om språket, ”det vardagliga” synen på språk som hon menar sig hitta hos Wittgenstein, Austin och Cavell? På sätt och vis är det förstås så – om man med en ”teori” avser ett teoretiskt analyserande av teorier om språk. Men den vardagsspråkfilosofiska traditionen Moi vänder sig till upprättar inte en ny alternativ teori som säger åt oss vad vi måste undersöka eller ta hänsyn till i läsning av skönlitteratur eller vad som är litteraturens mening. Den säger inget om huruvida författarintentionen är relevant eller inte som en generell fråga inom litteraturstudiet. Istället bollar den tillbaka dylika frågor till

läsaren och dennes möte med enskilda texter. Om en text får läsaren att fundera över författarintentionen och dess relevans för texten så är det en rimlig fråga att teoretisera över där och då, för att en genuin undran har väckts i läsningen.

Det Moi erbjuder i teorins ställe är ett slags förtröstan på litteraturens, läsningens och läsarens egna förmågor att generera intressant frågor och svar. Hon uppmanar oss att ta fasta på skönlitteratur som uttryck och handling, inte för att detta är vad litterära texter ytterst ”är”, utan för att accentueringen av dessa aspekter hos skönlitteraturen kan frigöra oss från den teoretiska frestelsen att definiera litteraturen som objekt. Utifrån vardagsspråkfilosofins betoning av språk som användning, dess uppmärksamhet på det enskilda exemplet, ger Moi förslag på frågor som vi kan ställa till texten för att frigöra oss från vissa slags frågor som tycks ha gått i stå. Detta är enligt Moi den produktiva, till skillnad från den tidigare nämnda teoretiskt kritiska, potential vardagsspråkfilosofin har i mötet med litteraturstudiet. Den sopar bort teoretiska korthus och inbjuder till en mer närgången, passionerad och äventyrlig interaktion med skönlitteraturen där läsarens egna frågor till och reaktioner på texter får en mer framträdande roll.

Som exempel kan här anföras Moï kritik av misstänksamhetens hermeneutik och vad hon föreslår i dess ställe. Moï poäng är inte att misstänksam läsning aldrig är befogat. I kapitlet ”Nothing is Hidden: Beyond the Hermeneutics of Suspicion” argumenterar hon – på ett sätt som minner starkt om Rita Felskis *The Limits of Critique* (2015) – för att den misstänksamma läsarten inte bara har blivit ett slags självklar utgångspunkt för den sofistikerade läsaren och därmed närmast automatiskt anamman i akademiska sammanhang. Den tycks därtill ha låst sig i en vilseledande metaforik om texten såsom bestående av synlig yta och dolt djup. Beledsagade av den förföriska bilden av texten såsom ett ting som döljer sitt sanna innehåll kommer vi ikläda oss rollen av hjältemodiga detektiver som har till uppgift att ”avslöja” texten och därmed

riskerar vi att missa vad texten faktiskt gör. Det blir inte bättre av att vända på steken, som förespråkare av så kallad ”ytläsning” gör, menar Moi. Då stannar man inom samma fruktlösa dikotomi. Det är själva idén om texten som bestående av yta och djup som Moi lyfter fram som problematisk. Istället uppmanar hon oss att möta texten med frågan ”Varför detta?”:

”Why this?” is unrelated to the metaphysics of the hidden: it neither presupposes anything particular about surfaces and depths nor prescribes any particular critical mood or attitude. We can ask ”Why this?” in a spirit of confusion, in a spirit of really wanting to know. But we can also ask it in a spirit of suspicion. (To ban suspicion is no better than to require it.) The point is to be able to show *why* suspicion is called for in the particular case. (181)

Sammantaget är *Revolution of the Ordinary* en rolig, vass, skarpsynt och väldigt rik bok. För den som är intresserad av Austin, Wittgenstein och Cavell är den en utmärkt introduktion. Men framställningen är långt mer än en förmedling av dessa filosofers tankegods till litteraturstudiets område. Moi bedriver med deras hjälp sin egen nydanande litteraturfilosofi, lyhörd för de specifika filosofiska problem som litteraturstudiet och litteraturteorin för med sig.

Det är få saker i *Revolution of the Ordinary* som jag hade önskat vara annorlunda. Naturligtvis går en del av Moï tolkningar av vardagsspråkfilosoferna att ifrågasätta. Bland annat är det min uppfattning att just exemplet med de fem röda äpplena i början av Wittgensteins *Filosofiska undersökningar*, ett exempel Moi inleder sin bok med och läser realistiskt (som hur någon *skulle* kunna göra vid köp av äpplen) tvärt emot är tänkt att illustrera hur förfrämligast en sådan enkel handling blir om vi tänker oss språkanvändning såsom i huvudsak ett opererande med namn på ting (”färg” för *färg*, ”äpplen” för *äpplen*, ”siffror” för *siffror*). Invändningar likt dessa är, skulle jag vilja hävda, ofrånkomliga i ett arbete av detta slag och

därmed av mindre betydelse. Möjligen hade jag dock sett en mer ingående diskussion av litteraturfilosofiska verk i samma tradition. Jag tänker i synnerhet på Kenneth Daubers och Walter Josts antologi *Ordinary Language Criticism, Literary Thinking After Cavell After Wittgenstein* (2003) och David Rudrums utmärkta *The Claim of Literature* (2013) som är ute i liknande ärende. Båda omnämns i *Revolution of the Ordinary*, men med en mer ingående diskussion hade kanske rikedom och mångfalden inom det fält som Dauber och Jost kallar ”vardagspråkkritiken”, och som Moi skriver in sig i, blivit ännu tydligare.

För den läsare som är i jakt på en ny metod eller ett nytt omedelbart tillämpbart teoretiskt perspektiv

genom vilket man kan analysera skönlitteraturen, kommer Mois bok att vara en besvikelse. Den ger oss inga färdiga instruktioner om vad vi ska uppmärksamma i skönlitterära texter, den förespråkar inte några särskilda angreppssätt eller problemställningar. Den uppmanar oss ”bara” att utöva vårt omdöme med urskiljning, vara uppmärksamma, anstränga oss för att ge ord åt den reaktion, de frågor, den förvirring en text väcker i oss, och att svara på de angelägenheter vi finner i litteraturen efter bästa förmåga. Men en litteraturvetenskap som faktiskt vågar göra detta, som vågar axla det intellektuella ansvaret en sådan teoretisk nakenhet medför, skulle i sanning kunna betraktas som revolutionerande.

Ann Steiner om **Julia Pennlert, POESI PÅGÅR. EN STUDIE AV POETER.SE 2003–2016** Umeå: Umeå universitet, 2018, 191 s. (diss. Umeå)

Julia Pennlerts avhandling *Poesi pågår* är en undersökning av webbplatsen Poeter.se 2003–2016. Det rör sig om en webbplats där vem som helst kan publicera lyrik, läsa texter och kommentera andras alster. Sajten är en aktiv miljö med över 2 000 nya deltagare per år och med omkring 50 000 unika besökare per månad. Det är med andra ord en plats där litteratur skapas, läses och diskuteras frekvent och flitigt. Syftet med Pennlerts studie är mot denna bakgrund att studera och analysera Poeter.se för att ”undersöka hur en litterär gemenskap i digitalt format fungerar, vilka författarroller som kommer till uttryck och hur poesin som genre förvaltas eller potentiellt omförhandlas på sajten” (7).

Poeter.se utgör ett relevant material som väcker många frågor om litteraturens villkor i en alltmer digitaliserad och medialiserad samtid. Det kan till och med sägas vara efterlängtad att någon beforskar digitala verk med litteraturvetenskapliga metoder. Inom forskningsområdet digitala humaniora har viktiga studier bidragit med ny kunskap om digital

textpublicering, men Pennlerts undersökning ger ytterligare en dimension i att den belyser materialet litteraturvetenskapligt utifrån tre perspektiv: författande/skrivande, läsande/kommenterande och den digitala publiceringsmiljön.

Det rör sig om ett komplext och synnerligen omfattande material som per definition också kräver digitala metoder och analysverktyg. Pennlert använder en blandning av datorassisterade metoder för att göra distansläsningar och tematiska läsningar av enskilda texter samt litteratursociologiska metoder för att placera in Poeter.se i ett bredare sammanhang. Växlingen mellan kvantitativ distansläsning och närläsning av text förklarar Pennlert med att det är nödvändigt för att kunna närma sig ett så omfattande och komplext material som Poeter.se utgör. Totalt rör det sig om närmare 900 000 texter och mer än 2 miljoner kommentarer vilket kräver ett brett grepp. För att inte tappa bort innehållet och litteraturen är det samtidigt nödvändigt att göra nedslag i enskilda texter.

Avhandlingen avslutas med en klok och intressant

reflektion kring kvantitativa digitala forskningsmetoders förtjänster och tillkortakommanden. Även om det är lite oväntat att denna diskussion är placerad sist och inte i inledningen, fungerar den väl eftersom den därmed blir en reflektion över arbetet som inte hade kunnat skrivas i förväg. Metodfrågor är något som tyvärr får alltför lite utrymme generellt inom litteraturvetenskapen och det är därför särskilt intressant att läsa denna avslutande del. Men samtidigt som Pennlert verkligen går långt i att pröva nya metoder på ett eftertänksamt och klokt sätt är det inte desto mindre ett problem att materialet inte undersöks särskilt nära. Genomgående hade jag gärna sett ytterligare fördjupningar och analys.

Ytterligare en dispositionsfråga som får konsekvenser för undersökningen är det faktum att det inledande teoretiska avsnittet är placerat under tidigare forskning. Pennlert ringar här förvisso in området på ett bra sätt, men samtidigt bidrar placeringen till att avhandlingens teoretiska grund blir lite oklar och likaså hur de teorier som aktualiseras ämnar appliceras. I någon mån finns det också teoretiska reflektioner i metoddiskussionen där främst Katherine Hayles och Franco Moretti är centrala. Placeringen av teorin förefaller inte helt genomtänkt och närmandet till det komplicerade materialet hade kunnat få ytterligare stöd av en mer genomgripande teoretisk diskussion. Det blir också tydligt i de tre analyskapitlen som vid ett flertal tillfällen hade kunnat förstärkas av teoretisk fördjupning och reflektion.

I forskningsöversikten går Pennlert igenom central svensk och internationell forskning, men flera gånger önskar jag att hon tydligare hade kopplat ihop den med sina egna observationer och det föreliggande materialet. Nu blir forskning och teori ett parallellt spår till undersökningen och även om de behandlar samma typer av frågeställningar är det bitvis oklart på vilka sätt de ger användbara perspektiv. Exempelvis finns det en intressant genomgång av läsarstudier som framför allt kopplas till de sociala funktionerna i läsning såsom de formulerats av bland andra Janice

Radway, Elizabeth Long samt Danielle Fuller och DeNel Rehberg Sedo, men huruvida Poeter.se kan relateras till de sociala funktioner som dessa forskare beskriver förblir oklart. Jag menar att det är relevant forskning för sammanhanget, men att analysen hade kunnat skärpas ytterligare ifall deras idéer hade applicerats på materialet. Läsarforskningen är bara ett exempel, det finns genomgående i avhandlingen intressanta forskare och teorier som inte konkret knyts ihop med undersökningen eller dess resultat. Det är framför allt synd då det hade kunnat ge studien mer udd och tydligare slutsatser.

Avhandlingens första analyskapitel undersöker hur delaktighet och gemenskap fungerar på sajten och på vilka sätt denna kan anses utgöra ett fundament för det litterära skapandet och läsandet. Bland annat visar Pennlert att Poeter.se förvisso är en plats för publicering men i än högre grad en sajt för poesiläsning och textrespons. Pennlert diskuterar ingående hur den digitala mötesplattformen, liksom många andra liknande, utvecklar en särskild deltagarkultur. Ett utmärkande drag är att trösklarna för deltagande är låga, att det utvecklas relationer mellan deltagarna och att en stark känsla av engagemang uppstår.

Det andra analyskapitlet undersöker författarrollen i den digitala miljön och jämförs med en traditionellt tryckbaserad författarroll såsom den har växt fram med den moderna bokmarknaden sedan början av 1800-talet. Skribenterna på Poeter.se definieras av de digitala möjligheterna, men styrs också av de ramar som ges inom sajten. Vem som helst kan bli författare är den underliggande logiken som ofta krockar med ideal om att bli en riktig tryckpublicerad författare utgiven på etablerat traditionellt förlag. Även om Pennlert aldrig visar att Poeter.se på något sätt omformulerar vem som är författare kan hon tydligt belägga att det inom ramarna för sajten är ett inkluderande förhållningssätt som är centralt där alla kan skriva och vem som helst är författare. Amatörförfattarens position i relation till en professionellt verksam författare problematiseras, men det hade också varit

intressant med en bredare utblick mot egenutgivning och upplösta gränser mellan professionellt arbete och amatörverksamhet.

Poeten, skriver Pennlert, är ”en konstruktion som är omringad av flera funktioner och presentationsmöjligheter” (120). Det gör att det finns ett brett fält av olika typer av författarpresentationer på sajten, varav en del kan sägas ingå i den digitala kontextens krav och förväntningar. Det betyder att det finns föreställningar och strukturer för kommunikation med läsarna och med den på sajten etablerade deltagarkulturen. Alla skribenter ingår dock inte i denna struktur utan en del väljer att vara distanserade, anonyma och lämnar inte någon biografisk information. I andra sammanhang har det hävdats att poesi på nätet skrivs främst av unga kvinnor, men Pennlert motbevisar detta med sitt material där de mest aktiva textförfattarna främst är män över 35 år. Det är istället bland de som kommenterar texterna som kvinnorna dominerar, men dessa kan inte heller betraktas som unga då flertalet är över 50 år. Visserligen är det många som inte anger ålder, men sajten kan inte beskrivas som en ung kvinnlig verksamhet.

Eftersom Pennlerts material är så unikt ger också studien många intressanta resultat och observationer. Denna styrka i avhandlingen hade dock kunnat förstärkas ytterligare genom analys, men också genom att undersökningens resultat presenterats tydligare. Intressanta resonemang i tidigare forskning lyfts genomgående fram, men mer specifikt än så blir det inte. Ett exempel är i diskussionen kring uppmärksamhetsökning och synlighet på nätet som i sig är relevant. Samtidigt visar det sig att författarna på Poeter.se inte är särskilt medialt eller performativt framträdande och den diskussion som hänvisas till gäller mer etablerade författare. Det betyder inte att det inte finns kopplingar och det hade varit intressant att utreda hur uppmärksamhet och synlighet kan vara en drivkraft även i de digitala författarskapen.

Det tredje analyskapitlet avser den lyrik som publiceras på Poeter.se. Pennlert fokuserar på de egenskaper som anses särskilja lyrik i en digital miljö och om texterna villkoras av eller går i dialog med denna (124). Resultaten är bland annat att den största andelen publicerade texter är skrivna på fri vers, att många texter aldrig får någon respons, att det stora flödet av texter gör att enskilda dikter bara blir synliga en kort stund – de får sina kommentarer inom några timmar för att sedan bli osynliga. Det finns en ögonblickskänsla som både är lockande eftersom den ger nerv och problematisk eftersom lyriken osynliggörs. Pennlert kallar det passande för en ”tidsbaserad estetik” (162), där synlighet är beroende av publiceringsstunden och att de flesta texter försvinner snabbt. Det betyder också att deltagarna, här i form av läsare, styrs av det temporala i visningen av olika verk. Dikter visas på första sidan under en kort tid och försvinner därefter snabbt in i den enorma mängd tidigare publicerade texter. Pennlert visar också, vilket anknyter till resultat i andra liknande studier, att ”läsarna ger uttryck för en känslobaserad läsart” (169). Styrkan i Pennlerts studie är givet det sistnämnda att hon konkret och övertygande kan föra detta i bevis kvantitativt, till skillnad från många gånger lösa påståenden baserade på snabba observationer.

Avslutningsvis utgör Julia Pennlerts avhandling ett centralt och viktigt bidrag till den internationellt och i Sverige alltmer tongivande forskningsinriktning som brukar kallas digital humaniora. Materialet som undersöks är en utmaning och det har hanterats klokt med hjälp av digitala kvantitativa metoder. Även om avhandlingen inte kan sägas ge svar på alla de intressanta och relevanta frågor som den reser, öppnar den just härigenom upp för fördjupande studier utifrån liknande utgångspunkter i framtiden.

Ellen Söderblom Saarela om **Sigrid Schottenius Cullhed och Mats Malm (red.)**,
READING LATE ANTIQUITY Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2018, 267 s.

Vad menar vi med senantiken? I antologi *Reading Late Antiquity* undersöker redaktörerna Sigrid Schottenius Cullhed och Mats Malm, tillsammans med bokens resterande 12 kapitelförfattare, inte bara hur vi ser på senantiken idag utan även hur man sett på den tidigare i historien. Volymen samlar ett antal bidrag från en konferens om senantik reception som ägde rum under våren 2015 i Stockholm. Användningen av själva begreppet 'senantiken' vittnar om en vilja att placera perioden i relation till den klassiska antiken. "Unfolding in the shadow of the hegemonic 'Classical' tradition, the culture of the late Roman Empire has tended to slip in and out of western consciousness", skriver redaktörerna i inledningen (10). Konferensen tydliggjorde att konstruktionen av senantiken har varit mer diffus än man tidigare trott (9). Volymens kapitel visar hur senantiken använts och behandlats under medeltiden och modernare tider på olika sätt. Med sin försummade position jämfört med den klassiska antiken, tycks senantiken ha fått en roll i senare tiders historieskrivning som något med vilket man utforskar och experimenterar med den egna tidens aktuella estetiska uttryck och konventioner. Som antologin visar tycks senantiken således bli en projektyta på vilken författare kan diskutera sin egen samtid.

Reading Late Antiquity består av tre delar. Den första, "Theoretical Outlooks", är teoretiskt fokuserad och kretsar kring teman som anakronism och postmodernism i relation till senantiken. Den andra, med titeln "Decadence and Decline", belyser hur akademiker, författare och konstnärer som hörde till den dekadenta rörelsen runt förra sekelskiftet i Frankrike, Italien och Österrike såg på senantiken. Här behandlas även historiografiska arbeten från Schweiz och Tyskland, vilka bidrog till bevästandet av idén om det sena romarrikets förfall. Senantiken sågs under denna

tid som dekadent på flera sätt, i kontrast mot den klassiska antiken. Den tredje och sista delen, titulerad "Continuities and Transformations", handlar om den senantika perioden som någonting upphöjt, jämfört med en tidigare syn på den som förfall. Snarare än att framställa den som en degenererad period som inte kan mäta sig med den klassiska antika kulturen, visar kapitelförfattarna hur senantikens stil och estetik kan ses som innovativ och värd att beakta i sin egen rätt.

"When we read Late Antiquity, we wrestle with a problem of time." (17) Så inleder James Uden sitt bidrag och därmed volymen i sin helhet om man bortser från redaktörernas introduktion. Ungefär från det andra till det sjunde århundradet kan vi tala om perioden senantiken, men problemet som Uden formulerar består. Kronologiskt villkorad som *after* det klassiska förvisar periodiseringen per definition senantika författare till den klassiska litteraturens efterföljare. Tolkning av den senantika litteraturen är således villkorad av hur vi uppfattar tid, menar Uden. Hur ska vi läsa senantikens litteratur i sin egen rätt, utan att sätta den i relation till den klassiska antiken?

Även om den tidsproblematik som Uden lyfter fram existerar behöver den inte nödvändigtvis betraktas som ett problem. *Reading Late Antiquity* visar istället hur litteraturhistorien består av ett slags diakronisk pågående dialog. Traditionen influerar senare tiders litteratur, men används även som motpol, ett medel för att skapa något eget och nytt för ens egen tid. Marco Formisano menar i sitt bidrag att senantiken "emerges as an age obsessed with its own tradition" (44). Senantiken konstruerar enligt Formisano en ickelinjär, anakronistisk relation till det förflutna. Han menar att periodens starka koppling till det förflutna inte skapas enbart genom intertextuella referenser till klassiska poeter som Vergilius, utan även genom

att senare tider och det förflutna vävs samman i ett skapande av historien (44).

Som Olof Heilo framhåller i sitt bidrag kan man befria sig från en villkorad syn på den senantika litteraturen såsom ständigt underkastad antiken genom att erkänna läsarens egen kreativitet. Han argumenterar för att en läsning är en aktivitet, inte ett passivt skeende: en läsning ”continuously adds something to the material because it goes through the eyes of a beholding subject” (81). I antologins kapitel tydliggörs på olika sätt hur de senantika poeternas kreativa användning av traditionen även återspeglas i läsningar och tolkningar av senantiken från senare tid. En förståelse av historia och litterär tradition som grundar sig i en pågående omläsning, såsom Heilo skriver, skulle kunna vara en lösning på det problem som Uden skisserar i sin beskrivning av den moderna indelningen av perioderna antiken och senantiken.

Antologins stora behållning är att kapitelförfattarna vrider och vänder på just denna problematik vilken rör distansen mellan senare tiders läsare och den senantika texten, och på ett mer allmänt plan hur ett historiskt material ska förstås. Både i teoretiskt orienterade diskussioner och i mer specifika fallstudier återkommer volymen till frågor om tid, anakronism och människors eviga strävan efter att närma sig det förflutna. Det receptionshistoriska perspektivet blottlägger den moderna läsarens närvaro i studiet av historien och tycks därmed vilja göra upp med myten om den objektiva historieskrivningen.

Jag kommer i det följande att fokusera mer ingående på ett exempel ur antologin för att illustrera detta närmre och mer specifikt. I sitt bidrag till antologin visar Henriette Harich-Schwarzbauer hur den österrikiska författaren Alma Joanna Koenig (1887–1942) å ena sidan influeras av sin *fin de siècle*-kontext, å andra sidan av antiken och senantiken, närmre bestämt av den bysantinska kejsarinnan Theodora (ca 500–548). Detta menar Harich-Schwarzbauer har sin förklaring i att senantiken via *fin de siècle*-rörelsen fick ett slags renässans (138). Koenig behandlade på

en gång kvinnornas villkor under sin egen tid och de som hon fann i litteraturen, som Theodora (139).

När Koenig skriver *Der heilige Palast* (1922) skriver hon fram den senantika historien i relation till sin egen levda erfarenhet. Boken om cirkusdottern som blev kejsarinna av det Bysantinska riket blev en *best-seller*, men även kontroversiell och anklagad för att vara pornografisk (140). *Der heilige Palast* är baserad på den senantika texten *Hemlig historia* (ca 550–51), i vilken Prokopios ger en smädande utläggning av kejsare Justinianus och kejsarinnan Theodora, liksom generalen Belisarius och hans hustru Antonia. I Prokopios beskrivning skildras Theodora i föga smickrande ordalag som en ondskefull intrigmaker-ska. När Koenig skriver sin berättelse om Theodora är den filtrerad genom *Hemlig historia* (141, 143). Ändå erbjuder Koenig, menar Harich-Schwarzbauer, en stundom respektingivande känslig berättelse om Theodora (142). Harich-Schwarzbauer kopplar *Der heilige Palast* till Koenigs verklighet; hur hennes egen strävan efter en fri sexualitet kan säga något om mottagandet av den senantika kejsarinnan. Hon menar att Koenig ständigt återvänder till historien, men distanserar sig från ett slags optimistisk historiesyn. Hos Koenig fanns ingen förväntan om att historien bar på svaren på nutidens problem; den kunde inte lösa människors inre tvivel (137). Återigen tycks vi således hamna i tankar om anakronism och den aktiva praktik som omläsning av historien faktiskt är, för att tala med Formisano och Heilo. Historien är inte en objektiv produkt med givna svar, utan något att orientera sig inom från det perspektiv man själv besitter.

Harich-Schwarzbauer analys av Theodora är ett illustrativt exempel på hur senare tider tagit emot kejsarinnan olika beroende på receptionens egen tidsanda. Tillsammans med *Hemlig historia* har man blickat mot den fängslande 500-talsmosaiken i Ravenna, där Theodoras blick borrar sig in i betraktaren. Med få andra källor tycks den färgstarka beskrivning och bild av henne som finns kvar väcka senare tiders asso-

ciationer och tankar om vem Theodora kan ha varit, vilket blir tydligt i historikers olika beskrivningar av henne. På så vis placerar sig Koenig väl in i en modern tradition av fascination över kejsarinnan. Koenig var inte forskare, utan som Harich-Schwarzbauer påpekar läste hon om antiken och senantiken som privatperson (138–139). Harich-Schwarzbauer framhåller att Koenigs egen historia ledde henne till den senantika världen, Bysans och Theodora (138). Möjligen kan denna iakttagelse förklara den roll som senantiken tycks ha haft för modernare tiders läsare av den: dess diffusa status i relation till den antika världen öppnar för den moderna läsarens aktiva tolkningsarbete. Såsom varande i den klassiska litteraturens skugga öppnar den upp utrymmet för senare tider att utforska den egna tidens estetiska former och uttryck.

Å ena sidan innebär det att vårt avstånd till historien ökar: historiens objektivitet negeras, den historiska källan kan inte frigöra sig från den nutida läsarens praktik. Å andra sidan kan just läsarens relation till läsningen, som David Westberg visar, innebära att vi närmar oss historien. I sitt bidrag beskriver han hur den bysantinska 1100-talslitteraturen upphöjde den antika och senantika litteraturens form och innehåll för att berätta något nytt och för att behaga en samtida

medeltida publik. Att blicka bakåt till och identifiera sig med senantiken hade alltså, som Westberg visar, redan under 1100-talet en lång tradition bakom sig (211f.). Kanske är det alltså så att vi alla alltjämt tycks omläsa historien genom att aktivt se den genom våra egna nutida positioners filter. Vår syn på senantiken bryter med senantikens egen tidsuppfattning, det framgår av termen själv. Med *Reading Late Antiquity* måste läsaren således bli medveten om sin egen roll som läsare och medskapare av historien, och kanske ifrågasätta sig själv, i fråga om inte bara hur man ser på tid och periodisering, men även tolkning och litterärt värde.

Reading Late Antiquity är ett välkommet bidrag till den historiskt inriktade litteraturforskningen. De teoretiska diskussionerna tillsammans med det rikliga omfånget av fallstudier – av vilka en knapp bråkdel kunnat diskuteras här – utgör tillsammans ett metodologiskt hjälpmedel att ta avstamp i vid forskning av inte bara senantiken, utan även till exempel medeltiden.

Genom det receptionshistoriska perspektiv som anläggs i *Reading Late Antiquity* tydliggörs den historiska kontinuiteten i olika tiders läsning av senantiken och historien mer generellt. Så närmar vi oss som moderna läsare inte bara äldre tiders reception av senantiken, utan även senantiken själv.

Klas Grinell om **Ragni Svensson, CAVEFORS. FÖRLAGSPROFIL OCH MEDIALA MYTBILDER I DET SVENSKA LITTERATURSAMHÄLLET 1959–1982** Lund: ellerströms, 2018, 320 s. (diss Lund)

Bo Cavefors förlag är legendariskt. Ragni Svenssons bokhistoriska avhandling om dess förlagsprofil och mytbilderna kring denna berör därför många i det svenska kulturlivet på ett närmast personligt plan. Det märks inte minst i mottagandet av avhandlingen, som omskrivits en hel del. Men många av texterna handlar mer om anmälarnas relationer till Bo Cavefors förlag än om själva avhandlingen. Såväl läsningen av avhandlingen som artiklarna om den ger därmed

inblickar i det svenska litteratursamhället och de myter som florerar där. Som de allra flesta påpekar är det en både snygg och läsvänlig avhandling. Det är en bok om böckers materialitet. Designen från ellerströms förlag är kongenial, inspirerad av Cavefors utgåva av Peter Weiss *Jean Paul Marat förföljd och mördad så som det framställs av patienterna på hospitalet Charenton under ledning av Herr de Sade* från 1970.

Det handlar om bok- och förlagshistoria, och inte

om någon biografisk, litteratur- eller idéhistorisk analys. Perspektivet är genomfört med fokus på utgivning, böckernas materialitet, tillkomsthistorier och reception i pressen. Det är fascinerande för oss som är skolade i textanalys att se hur långt en undersökning av omslag, paratexter och kontexter kommer. Avhandlingen är traditionellt upplagd med en inledande del om teori och tidigare forskning, följt av en kronologisk berättelse om förlagets uppgång och fall, avslutat med en kort sammanfattande analys. Boken är rikt illustrerad, framförallt med bilder på de bokomslag som diskuteras i texten. Som Svensson själv påpekar är Bo Cavefors förlags historia så dramatisk att det nästan varit svårt att motstå den inneboende dramaturgin. Men hon motstår frestelsen väl och skapar en medryckande och lättillgänglig text som samtidigt hela tiden håller sikte på avhandlingens frågor och teman.

Med tanke på mytbildningen kring personen Bo Cavefors och det otroliga inflytande han haft över akademisk teoribildning på vänsterkanten är det närmast förvånande att det rika förlagsarkiv som donerats till Lunds universitetsbibliotek inte beforskats tidigare. En stor behållning med avhandlingen är just redovisningen av detta åtta hyllmeter stora material. Men lika viktigt för historieskrivningen som arkivmaterialet är de faktiska, fysiska böckerna förlaget gav ut, och det mediala mottagande dessa fick. Dessutom har avhandlingsförfattaren genomfört ett antal intervjuer med huvudpersonen själv och ett antal personer runt honom som hon behandlar på ett nyanserat sätt.

Sammantaget kan Svensson genom sitt material övertygande och detaljerat teckna såväl Cavefors förlagsprofil som de mediala mytbilderna kring förlaget och förläggaren, liksom hur förlaget medvetet påverkade och drog nytta av myterna. Det ges också en hel del inblickar i det Svensson med Johan Svedjedal kallar för ”det svenska litteratursamhället’ under perioden 1959–1982.” ”Cavefors blir i detta sammanhang särskilt intressant att studera då förlaget uppfattades som apart och utmanande i sin samtid, samtidigt som det ofta låg rätt i tiden när det gällde att förvalta nya poli-

tiska strömningar, bokmarknadsmässiga trender, aktuella genrer och författarskap” (14f.), skriver Svensson i avsnittet syfte och frågeställningar. Det blir dock inte riktigt tydligt på vilket sätt just det aparta skulle vara mer belysande för att förstå ”bokförläggandets samhällsfunktion ur ett vidare perspektiv” (14). Oavsett detta skapar avhandlingen en sådan förståelse.

Tjugotreåringen Bo Cavefors drog 1959 igång sitt förlag med ärvda pengar och kontor hemma i föräldrarnas villa i Limhamn. Han hade gått på jesuitisk privatskola i London, hade en aristokratisk framtoning och vad det verkar en mycket klar idé om att etablera sig som en avantgardistisk intellektuell och bokförläggare i Sverige. Exklusivt och djärvt var ord som tidigt förknippades med såväl personen som förlaget och de böcker det gav ut. En obändig vilja att ge plats åt det kontroversiella gav en katalog som inkluderade allt från Ezra Pound, Gunnar Unger, Josef Stalin, Kim Il-sung och Per Engdal.

Svensson visar hur Cavefors genom hela sin historia lyckades bevara en förlagsprofil och medial mytbild byggd kring kvalitet och kompromisslöshet. Till skillnad från tidigare mer okritiska framställningar av förlaget visar Svensson att Bo Cavefors också var en förläggare som förhöll sig pragmatiskt till det omkringliggande litteratursamhället och arbetade systematiskt för att etablera sig i Svenska bokförläggareföreningen och senare som mottagare av statligt litteraturstöd från det nybildade Kulturrådet. Även om det nämns att förlaget likviderades med stora skulder och att Cavefors själv under hela sin förläggartid levde på ärvda pengar diskuteras inte vad det betyder för hur vi kan förstå förlagets speciella roll i svenskt litteratursamhälle. Är inte förlaget så mycket av ett särfall att det främst är intressant som en slags förläggarebiografi snarare än som exempel på bokförläggandets samhällsfunktion? Det intrycket förstärks av att den fylliga och klara genomgången av teorier och tidigare forskning inte riktigt följs upp genom avhandlingen och den återkommer inte heller i den sex sidor korta ”Sammanfattning och analys” som snarare

sammanfattar de deskriptiva elementen i avhandlingen än driver någon vidare analys.

Men innan läsaren kommit så långt i boken har hen fått ta del av en bred och fängslande kartläggning av Cavefors utgivningshistoria och kontaktnät som trots Cavefors särart samtidigt ger en bredare bild av svenskt bokförläggande och litteratursamhälle under 1960- och 70-talen. Svensson skriver väl och lyckas hålla flytet i texten också genom de partier som redovisar ganska mastiga kataloger av titlar, omslag och omständigheter runt publiceringen av enskilda böcker. Detta gäller framförallt i kapitlet om de bägge mest inflytelserika pocketserierna BOC och Zenit, som också givit förlaget dess rykte som den nya vänsterns husförlag. Svensson visar att utgivningen var bredare än så. Den började snarare med vad som uppfattades som djärva utgåvor av kulturkonservativa författare som Ezra Pound. Cavefors egen politiska position är mer svårfångad än vad mytbilderna gör gällande, även om Svensson visar hur han vänsterradikaliserades under 1960- och 70-talen och oroade sig för antisovjetism och gav uttalat stöd till Nordkorea såväl som till västtyska RAF:s våld. Enligt Cavefors själv, liksom i den allmänna uppfattningen, var också omständigheterna kring hans utgivning av RAF:s texter orsaken till förlagets likvidation.

Avhandlingen visar samtidigt att förlagets slut var mer komplicerat än så, men utan att egentligen ge något tydligt svar om betydelsen av RAF-samarbetet. Formellt sett dömdes Cavefors för ekonomisk brottslighet och försöken att rädda förlaget gick i stöpet på grund av interna stridigheter i den stiftelse som bildades för ändamålet. Här framkommer omständigheter kring den så kallade Caveforsaffären som kunde tolkats mer utförligt och skarpare. I min läsning av Svenssons framställning av förlagets fall framstår RAF-spåret som något av en efterkonstruktion, som en ytterligare mytbild rörande statsmaktens misstro mot fria intellektuella, skapad av Cavefors ideologiska fränder.

Spiken i kistan kom snarare när Cavefors blev av med ett sedan tidigare kontrakterat uppdrag att ge ut en nationalutgåva av Strindbergs samlade verk bekos-

tad av Statens kulturråd. Detta uppfattades alltså som en slags bestraffning för samröret med RAF. Men det presenterade materialet ger snarare bilden av en jävig och vänskapskorrumperad arbetsgrupp på Kulturrådet som självsvåldigt givit uppdraget till Cavefors förlag och sedan involverat sig djupt i ett försök att rekonstruera ett ekonomiskt dysfunktionellt bolag.

En central aktör i det som också kan kallas Strindbergaffären var Cavefors långvarige samarbetspartner Harry Järv. Järv gav ut flera böcker på Cavefors förlag och ska enligt avhandlingen ha fungerat som något av en mentor för den unge Bo Cavefors. Som medlem i Kulturrådets arbetsgrupp för stöd till utgivning av klassiker var Järv drivande i att Cavefors förlag skulle få uppdraget att ge ut en påkostad nationalupplaga av August Strindbergs samlade verk. Avtalet sades sedermera upp av Kulturrådet med hänvisning till brister i upphandlingen som favoriserat Cavefors. Istället för att ta till sig av denna kritik var Järv en av de mest högljudda i den offentliga kritiken av beslutet med artiklar om ”rättsövergrepp och oskicklig ämbetsutövning”. Historien om Bo Cavefors förlag slutar sedan med en öppen strid mellan Järv och Cavefors kring den stiftelse för att rädda förlaget som Järv varit drivande i. Men kanske är det bra att avhandlingen nöjer sig med att redovisa vad som faktiskt skedde, snarare än att börja spekulera i frågor om jäv och skuld?

Det är dock lite synd att avhandlingen avslutas med ett något uppgivet konstaterande att det fortfarande saknas en analys av att ”litteratursamhället i så hög grad varit präglat av manligt kodade ideal och mytbildningar” (222). Tidigare i avhandlingen har vi sett hur Cavefors smak för det kontroversiella fick honom att så tidigt som 1962 ge ut Kristina Ahlmark-Michaneks mycket omdiskuterade sexualliberala *Jungfrutro och dubbelmoral*. Det hade varit intressant med en diskussion om varför detta spår inte ledde vidare och blev del i Cavefors radikala utgivning kring decennieskiftet 1970 när den radikala feminismen introducerades i Sverige, bland annat med översättningar av Kate Millets *Sexualpolitiken* (1971) och Germaine Greers *Den*

kvinnliga enucken (1971). Det sexualliberala spåret kom sedan att utvidgas med översättningarna av Erika Jongs *Rädd att flyga* (1975) och Suzanne Bröggers *Kärlekens vägar och villovägar* (1976). Under samma tid reste Angela Davies i Sovjet 1971 och DDR 1972, och framträdande författare som Sheila Rowbotham stod mycket nära den nya vänster som enligt avhandlingen i mycket influerade såväl BOC som Zenit-serierna.

Varför intresserade detta inte Cavefors och nätverken kring förlaget tillräckligt för att avspeglas i den breda utgivning som utmärkte förlaget vid denna tidpunkt? Att de större och mer försiktiga förlagen valde att ge ut feministisk teori gör Svenssons hänvisning till ”litteratursamhället som ’manlig arena’, delvis styrd

av vissa manliga normer och begär” (222) lite väl enkel. I den sammanfattande analys där detta uttalande fälls får det empiriska materialet styra väl mycket och inledningens breda inhämtning av tidigare forskning och teoretiska perspektiv aktiveras tyvärr inte. Om något mer möda lagts på att knyta samman de två delarna hade analysen kunnat komma längre och nog också haft en del intressant att säga också om Cavefors förlag som en specifik ”manlig arena”.

Det är alltid både lätt och ogint att peka på allt ytterligare som kunnat vara med. I Ragni Svenssons avhandling finns inget som inte är läsvärt och intressant. Önskan om att få än mer ska därmed inte ses som en brist utan som en följd av bokens kvaliteter.

Torbjörn Forslid och Anders Ohlsson om **Margaretha Fahlgren och Birgitta Wistrand, ÄLSKA ELLER ÄLSKAS I POLITIKEN. MAKT OCH KÄNSLOR I POLITISKA BIOGRAFIER** Stockholm: Appell Förlag, 2018, 264 s.

AO: Det är en väldigt aktuell och intressant bok Margaretha Fahlgren och Birgitta Wistrand har publicerat om politiska biografier och självbiografier i Sverige under 1900-talet.

TF: Absolut. Litteraturen har ju i alla tider haft en politisk och ideologisk dimension. Det räcker att nämna samtida författare som Athena Farrokhzad eller Johannes Anyuru. Går vi längre tillbaka i historien är det tydligt hur författare har hyllat, men förstås också kritiserat, makthavare av olika slag.

Men även det omvända är tydligt: en mängd politiker har genom åren använt sig av litteraturens inneboende potential i olika sammanhang. Det har handlat om att referera till skönlitterära verk eller diktare – eller om att politikerna själva tagit steget in i litteraturens värld som författare. Någon gång med skönlitterära alster men framför allt med självbiografiska skildringar.

AO: Det rör sig därtill om ett både stort och lukrativt fält. Idag möts man ju av en flod av politiska självbiografier. Kontraktet för paret Obamas självbiografier lär enligt uppgift ha legat på 60 miljoner dollar.

På liknande sätt har Fredrik Reinfeldt berättat om hur hans mailkorg dagen efter valet 2014 fylldes av meddelanden om saker som måste ordnas innan han lämnade posten som statsminister. Endast ett mail blickade framåt, en förfrågan från Albert Bonniers förlag om han var intresserad av att skriva en självbiografi.

Givet detta stora intresse för politiska biografier är det förstås högst rimligt att Fahlgren och Wistrand tar sig an detta fält i *Älska eller älskas i politiken*.

TF: Att Fahlgren och Wistrand såsom litteraturvetare ägnar sig åt ett icke-fiktivt material är inte heller längre en sensation – snarare en etablerad praktik. Där har inte minst *cultural studies*-traditionen varit viktig. Men författarna anknyter i denna bok också till det

ytterligt livaktiga fält som benämns *life writing*, vilket omfattar undersökningar av självframställningar av olika slag inom olika fält och sektorer.

AO: Bokens ambition är alltså att analysera svenska politiska självbiografier och biografier under 1900-talet med fokus på kategorierna makt och känslor. Huvudtesen är att känslodimensionen ofta är underkommunicerad och har en tendens att försvinna i analysen av skilda politiska skeenden, inte minst i politikernas egna redogörelser för dessa. I det första kapitlet – med fokus på samtida socialdemokratiska självbiografier – blir denna känslodimension dock tydlig. Pär Nuders självbiografi *Stolt men inte nöjd* (2008) har exempelvis undertiteln ”En kärleksförklaring till politiken”.

TF: Författarna visar här på ett intressant sätt på politikernas passionerade förhållande till politiken och det egna partiet. Detta är heller inte så förvånande med tanke på att toppolitiker investerar väldigt mycket tid och engagemang i denna verksamhet. Politiken är därtill ett sammanhang som fungerar tydligt identitetsskapande.

Samtidigt står det klart att också andra känslor än kärlek har en framträdande plats i politiken. Redan detta att *inte* älskas – det vill säga att ratas, exkluderas eller tvingas bort – får stor plats i den här typen av böcker. Sådana latent hot ger i sig upphov till negativt laddade känslor. Ska jag få det där efterlängttade samtalet från partiledaren som öppnar nya dörrar? Eller går ögonblicket mig förbi? Med tanke på det omfattande material som författarna griper över, vore det intressant att läsa mer om hur andra, starka känslor spelar med och mot den kärlekstematik som Fahlgren och Wistrand lyfter fram.

AO: Ett sådant annorlunda känsloperspektiv träder dock fram i bokens tredje kapitel med rubriken ”Kultur och känslor”. Här handlar det mindre om kärlek än om ett antal politikernas känsla av vantrivsel

i det politiska livet. I centrum för kapitlet står Ernst Wigforss och Per Ahlmark. Medan Wigforss i efterhand i sina *Minnen 1–3* (1950–54) luftar sitt missnöje med politiken och vad den gjort med honom, drar Ahlmark tidigt konsekvensen av sina insikter. Han lämnar helt politiken 1978 efter bara en kort tid som arbetsmarknadsminister och vice statsminister. Istället ägnar han sig åt eget skrivande, först skönlitterärt därefter politiskt debatterande.

TF: En annan politiker som lyfts fram i detta kapitel är Håkan Juholt som strävade efter att ge kulturen en framträdande plats i sin politiska gärning. I ett försök att profilera sig mot Fredrik Reinfeldt, som vid den här tiden positionerat sig i den breda, populärkulturella sfären, lyfte Juholt medvetet arvet från arbetarrörelsens finkulturella bildningssträvan. Just denna kulturprofilering framstår också som ganska lyckad. Att Juholt efter endast en kort tid fick lämna partiledarskapet hade helt andra orsaker.

AO: Självbiografen brukar ju beskrivas som en dialogisk genre, som en replik in i offentligheten. Författaren har ofta ett performativt syfte med sin bok, kanske att försvara sig, anklaga någon eller blanda bort korten. Fahlgren och Wistrand visar också tydligt på denna tendens i de olika självbiografierna.

Med tanke på att de behandlar ett stort material hade det varit spännande om de i högre grad hade kunnat strukturera och klassificera dessa olika utsägelsepositioner. Även om det förstås inte är alldeles enkelt.

TF: Författarna ställer dock olika självbiografier och biografier, som behandlar samma skeenden, i dialog med varandra. Därigenom konstruerar de en egen linje eller berättelse, vilket gör läsningen av boken fängslande.

Riktigt intressant blir det i fallet Mona Sahlin, som inte bara skrivit en utan två självbiografier. Den första 1996 efter det att hon tvingats avgå efter den så kallade Toblerone-affären. Den andra inför valet 2010 där hon

presenterar sina framtida visioner. Till detta kommer ett par biografier om Sahlin under samma tid.

Kring denna ansamling Sahlinböcker hade det dessutom varit möjligt att utveckla resonemanget kring den självbiografiska respektive biografiska genrens särdrag och funktion.

AO: Med tanke på att Fahlgrens och Wistrands bok granskar ett stort antal politiska biografier och självbiografier står slutkapitlet ut. Här redovisas intervjuer författarna själva genomfört med tre politiker: FI:s dåvarande ledare Gudrun Schyman, den moderate riksdagsmannen Hanif Bali samt den liberala EU-kommissionären Cecilia Wikström. De två första av dessa intervjuer, med Schyman och Bali, belyser inte minst hur de på olika sätt konstruerar sin respektive politiska persona i offentligheten. Schyman genom att satsa på politiska hemma-hos-möten hos hוגade värdar, Bali genom sin starka närvaro i sociala medier.

I förhållande till den övriga studien väcker detta slutkapitel en del frågor. Bland annat kring den tryckta självbiografins ställning i och för det politiska livet. Vad bidrar den med? Vad är dess begränsning? Och hur förhåller sig den till andra medieberättelser om politik?

TF: Ja, den politiska berättelsen möter vi ju idag inte bara i politikernas självbiografier. Den har också en stark ställning i den moderna populärkulturen med tv-serier som *House of Cards* (2013–18) och *Borgen* (2010–13) och romaner som Hanne-Vibeke Holsts *Kronprinsessan* (2006) eller för den delen Michel Houellebecqs *Underkastelse* (2015). Till det kommer nyhetsmediernas återkommande berättelser om det politiska spelet. Detta har inte minst blivit tydligt under hösten 2018, då nyhetsförmedlingen i landet dominerats av beskrivningar och analyser av den pågående svåra regeringsbildningen.

Indirekt pekar likväl författarnas fokus på den tryckta biografien och självbiografien på bokens fortsatta starka ställning i vår digitaliserade tid. Det är fortfarande den tryckta boken som har högst status.

AO: Fahlgrens och Wistrands studie har på sitt sätt ett dubbelt syfte: författarna har å ena sidan ambitionen att säga något om det faktiska politiska livet – bland annat detta att känslor spelar en mycket viktigare roll i politiken än vad som normalt har erkänts. Å andra sidan vill de undersöka sitt material som texter i egen rätt och säga något om hur de faktiskt är gjorda, om själva gestaltningen. Häri ligger en utmaning, i synnerhet om man spänner över ett så stort material som de gör.

Med ett starkare fokus på sin egen, högst rimliga ståndpunkt att politiska (själv)biografier är ”parts-inlagor förklädda till historieskrivning” och på ett något färre antal böcker kunde de ha riktat större uppmärksamhet mot vad de studerade texterna faktiskt gör. Vilket är deras unika eller särskilda bidrag till den ständigt pågående och medialt vittförgrenade berättelsen om politik?

TF: Detta är en återkommande svårighet när det gäller analysen och diskussionen av den här typen av icke-fiktivt material. Den är vi själva väl bekanta med: man riskerar att hamna mellan stolarna. Man vill både säga något om ”verkligheten” och om gestaltningen av denna verklighet. Samtidigt finns det något väldigt lockande – för oss som litteraturvetare – att någon gång lämna fiktionens värld och istället ge oss ut i det levande livet. Sammantaget ger också *Älska eller älskas i politiken* viktiga insikter i både det politiska livet och gestaltningen av detta.

AO: Även om samtiden blir alltmer digital är den pappersburna bokens ställning fortsatt stark. Det gäller förstås inte endast inom det celebritetsfält som utgörs av politiken. Den tryckta boken erbjuder å ena sidan utrymme att tala utförligt och öppnar å andra sidan dörrar in i den mediala offentlighetens många kanaler. Mot den bakgrunden är det en både vital och betydelsefull genre Fahlgren och Wistrand här undersöker.